

RAAMAT NEENETSITE KONVERSIIONIST

Ülo Valk

Laur Vallikivi. *Arktika nomaadid šamanismi ja kristluse vahel.* *Studia Ethnologica et Folkloristica Tartuensia* 8. Tartu, 2005, Tartu Ülikooli Kirjastus.

Eesti uurijate huvi uurali rahvaste vastu on valdavalt olnud ajalooline. On palju kirjeldusi nende eluolust, andmeid materiaalse ja vaimse kultuuri kohta, kuid etnograafide kaugemad sihid viivad tihti ajas tagasi, et otsida juuri ja rekonstrueerida kadunud sugupõlvade elukeskkonda ja vaimuilma. Väärtuslikuks on peetud seda, mis tugineb kauakestnud traditsioonidele ja esindab seega minevikku. Romantismihõnguline nostalgia ammuse ühiskodu, suurte šamaanide, harmoonilise loodususu ja ürgse maailmapildi järele on kannustanud mitmeid teadlasi nii Eestis kui mujal.

Laur Vallikivi monograafia ei tugine hõimurahvaste ideoloogiale ega kasva välja sellest traditsioonist, mis vastandab põlised uurali kultuurid tänapäeva läänemaailmale. Autori vaateväljas on neenetsi põhjapõdrakasvatavate elu kaasajal, mis avaneb lugeja ees kultuuriantropoloogiliste teooriate valguses. L. Vallikivi välitööd toimusid 1999.–2004. aastani kokku viie kuu vältel. Selle ajaga on ta piisavalt sisse elanud Jamb-to neenetsite mõtteilma ja argikultuuri, et seal toimuvaid protsesse usaldusväärselt kirjeldada ning teoreetiliselt mõtestada. Tulemuseks on raamat, mis kütkestab nii neid lugejaid, keda huvitab neenetsite kultuur, kui selliseid, kellele lähevad rohkem korda kultuuriantropoloogia meetodid, mõisted ja teooriad.

Raamatu esimene osa käsitleb Jamb-to neenetsite ajalugu, andes ettekujutuse sellest, kuidas neil õnnestus jääda nõukogude totalitaarsusest süsteemist sõltumatuks. Siin on palju taustinfot, mis aitab mõista viimaste aastate murrangulisi muutusi vaadeldava neenetsite rühma maailmapildis, kus on juurdumas fundamentaalne baptism. Teine osa kirjeldab ja analüüsib nende usulist pöördumist, millega kaasnevad ühiskondlikud muutused nagu uued abiellumistavad või naise

allasurutud staatuse teisenemine (ebapuhtast olendist vagaks kaaksaks, keda mees valitseb piibliõpetuse kohaselt). Hinnatav on autori võime liikuda konkreetsetelt näidetelt teoreetiliste üldistuste juurde. Nii on viimastes peatükkides arutletud uue usu valinud neenetsite identiteedi ja sotsiaalse kuuluvuse üle. Selgub, et pöördunudel tuleb õppida uut retoorikat ja narratiivseid struktuure, mis tähendab seda, et konversioon realiseerub märgatavalt usklike kõnes. Siin siirdub L. Vallikivi lingvistilise antropoloogia ja folkloristika valdkonda, mis saab valdavaks kolmandas osas, kus käsitletakse konversiooni kui protsessi, milles artikuleeritud jumalakartlikkus põimub mälestustega mineviku patuelust. Vanu teadmisi paganlusest püütakse tõrjuda ja oma endist elu vaadatakse hukkamõistvalt distantsilt. Ometi püsib olnu usklike mälus ja ilmneb kõnes. Autori vestlustes kogukonna autoriteedi Iljaga selginevad Ilja mõttekäigud, kus varasema mütooloogia elemente kasutatakse kristliku maailmapildi ülesehitamiseks. Nii sulab taevajumal Num ühte ristiusu Jumal-Isaga, kurivaimude ja surnute valitseja Nga transformeerub aga Saatanaks.

Laur Vallikivi on kirjeldanud mitmeid uskumusi, mis hämmastaval kombel näivad kopeerivat kunagi Euroopas, sealhulgas Eestis valitsenud kujutelmi. Näiteks naiste lubamine allilmaisandale kaaksaks (lk 116) vastab Euroopas keskajal ja hiljemgi levinud hirmule, et kurat või demoniseeritud veevaim röövib naisi. Eestiski on populaarne olnud lugu kuradist, kes tuleb sauna tütarlast kosima (ATU 480D*). Neenetsi baptistidele teadaolev Saatana ilmumine surnu kujul vastab aga luterlikele kodukäijamuistenditele, kus elavaid ahistavat kooljat tõlgendatakse kuradina. Tõenäoliselt on erinevate rahvausundite ühelaadsed arengud tingitud ristiusu kui kirjasõnas fikseeritud kõrgreligiooni ühelaadse toimega, niisiis rahvakristluse ilmingutega. See kinnitab monograafias esitatud teesi konversioonist kui diskursiivse universumi transformatsioonist.

Mis saab Jamb-to neenetsitest edasi? Nagu autor rõhutab, pole nad misjonitöö passiivsed objektid, vaid tegutsevad oma sihte silmas pidades. Nii võib loota, et Issand on neile armuline, et nende põhjapõdrakarjad kosuvad ja usklike elukäik on niisama kirkavärviline, kui paistab raamatut illustreerivatel fotodel. L. Vallikivi on kirjutanud väärt uurimuse, millele on omane lugupidamine informantide suhtes ja siiras huvi neid mõista, mõtteselgus, -sügavus ning julgus kõrvale kalduda varasemate etnograafide sissetallatud radadelt.